

วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา

วรรณคดีสมัยนี้สะท้อนภาพกรุงศรีอยุธยา ปรากฏให้เห็นความเจริญของบ้านเมืองในอดีต และความสุขสงบของชาวเมืองและความรุ่งเรืองของงานกวีจะมีไม่มากนัก วรรณคดีอยุธยามีปรากฏเพียงบางยุคสมัยคือ

๑. สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๙๑๒
๒. สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑)
๓. สมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๕๓ - ๒๑๗๑)
๔. สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑)
๕. สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๐๑)

วรรณคดีไทยสมัยอยุธยาแบ่งออกเป็น ๓ ช่วงสมัยคือ

๑. สมัยอยุธยาตอนต้น ตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ถึงสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๐๓๑)
๒. สมัยอยุธยาตอนกลาง ตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๒๓๑)
๓. สมัยอยุธยาตอนปลาย ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศถึงสมัยพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๐๑)

วรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนต้น

วรรณคดีที่ใช้เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ

ลิลิตโองการแช่งน้ำ เป็นวรรณคดีเรื่องแรกในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เนื่องจากเหตุการณ์บ้านเมืองไม่สงบเรียบร้อย จึงให้เสนาข้าราชการเข้าพิธีสาบานตนในพระราชพิธีศรีสังข์จปานกาล ซึ่งได้ทำติดต่อกันมานาน แต่เลิกพิธีนี้ไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. ๒๔๗๕ ผู้แต่งเป็นใครและแต่งสมัยใดไม่มีหลักฐานแน่ชัด

ลิลิตโองการแช่งน้ำเป็นวรรณกรรมการเมืองที่ใช้ในการปกครองบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านเมืองที่เพิ่งสถาปนา เพื่อให้ข้าราชการบริพารและข้าราชการเกิดความเกรงกลัว ไม่กล้าคิดทรยศต่อผู้ปกครองแผ่นดินในสมัยนั้น ในพิธีนี้พวกพราหมณ์และพวกพระ จะช่วยกันสาปแช่งน้ำสาบานด้วยถ้อยคำ และข้อความที่พิลึกพิลั่นน่ากลัว ใครไม่เชื่อสัตย์ต่อเจ้าชีวิต จะต้องมอันเป็นไปต่างๆ เวลาสาปแช่งน้ำสาบานนั้น พราหมณ์จะต้องเอาพระแสงศร ซึ่งมีสามเล่มเท่ากับพระรามมี และมีชื่อเหมือนชื่อศรของพระรามแทงลงไปในหม้อน้ำสาบาน เพื่อให้มนต์ศักดิ์สิทธิ์ มีพิษบาดไส้บาดคอผู้ที่คิดทรยศต่อพระเจ้าแผ่นดิน

วรรณคดีที่ใช้เพื่อความบันเทิง

ลิลิตพระลอ เป็นยอดวรรณคดีประเภทลิลิต เข้าใจกันว่าเป็นเรื่องจริงที่เล่ากันเรื่อยมา ของท้องถิ่นไทยภาคเหนือ สถานที่ในเรื่องคือแถวๆ จังหวัดแพร่และลำปาง เมืองสรองสันนิษฐานว่าคงจะอยู่ที่

อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ ส่วนเมืองสรวงน่าจะอยู่ที่อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง นิยายเรื่องจริงเรื่องนี้ น่าจะเกิดในช่วง พ.ศ. ๑๖๑๖ – ๑๖๙๓ จะแต่งในสมัยพระบรมไตรโลกนาถสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พระเชษฐา) หรือในสมเด็จพระนารายณ์ก็ไม่ทราบแน่ชัด ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่คงจะเป็นกวีชั้นนักปราชญ์ ส่วนทำนองแต่ง แต่งเป็นลิลิตสุภาพ ซึ่งประกอบด้วยร่ายสุภาพ และโคลงสุภาพ

ลิลิตพระลอ เป็นวรรณกรรมการเมืองในรูปเพื่อความบันเทิงแห่งเจ้าขุนมูลนาย มีผู้คนแสดงความคิดเห็นมากมายเกี่ยวกับผู้แต่งและระยะเวลาในแต่ง แต่ยังหาข้อยุติไม่ได้ ลักษณะการแต่งเป็นลิลิตสุภาพ ประกอบด้วย ร่ายสุภาพและโคลงสุภาพเป็นส่วนใหญ่ บางร่ายเป็นร่ายโบราณและร่ายต้น ความมุ่งหมายในการแต่ง แต่ถวายเป็นมหากษัตริย์ เพื่อให้เป็นที่สำราญพระราชหฤทัย เนื้อเรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก ความหลง ถึงกับยอมทำทุกอย่างเพื่อให้สมประสงค์ในด้านความรัก นอกจากนี้ยังแสดงถึงความรักอันลึกซึ้งของแม่ที่มีต่อลูก ถึงยอมสละทุกอย่าง เพื่อความสุขของลูก แสดงถึงความรักระหว่างเจ้ากับข้า ถึงกับยอมสละชีวิตเป็นราชพลีด้วยความเต็มใจ อย่างไรก็ตามแม้ลิลิตพระลอจะเป็นวรรณกรรมการเมืองเพื่อความบันเทิงแห่งเจ้าขุนมูลนาย คุณค่าของลิลิตพระลอก็มีอยู่มากมาย ดังเช่น

๑. การกล่าวเรื่องบาปบุญ ตอนพระลอตรัสแก่นางบุญเหลือ ดังโคลงที่ว่า
ตามแต่บาปบุญแล้ว ก่อเกื้อรักษา
๒. การกล่าวถึงพระคุณของแม่ ดังโคลงที่ว่า
ร้อยชู้ฤาเท่าเนื้อ เมียดน
เมียดนพันฤาดล แม่ได้
ทรงครรภ์รอดเป็นคน ฤาง่าย เลยนา
เลี้ยงยากนักท้าวไท ธิราชผู้มีคุณ
๓. การกล่าวถึงเรื่อง กรรม ซึ่งนางบุญเหลือกล่าวแก่พระลอ ดังโคลงที่ว่า
ถึงกรรมจักอยู่ได้ ฉันทิ พระเอย
กรรมบ่มีใคร ฆ่าข้า
กุศลส่งสนองไป ถึงพี่ สุขนา
บาปส่งจำตกข้า ช่วยได้ฉันทิ
๔. นายแก้วนายขวัญกราบทูลพระลอ ดังโคลงที่ว่า
พระเอยอาบน้ำอุ่น เอาเย็น
ปลาหมอกหมกเหม็นยาม อยากรเคี้ยว
รุกรูยราดจำเป็น ปางเมื่อ แคลนนา
อดอยู่เดียวคิ้วเคี้ยว อยู่ได้ฉันทิ

วรรณคดีสโมสรได้ประกาศยกย่องให้ลิลิตพระลอ เป็นยอดของกลอนลิลิตเป็นแบบอย่างในการเขียนสมัยต่อมาของวรรณคดีต่างๆเช่น เมื่อพระโหราธิบดีแต่ง “จินตามณี” ยังยกโคลงในลิลิตพระลอมาเป็นโคลงครู ว่า

เสียงภาเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอ๋ย
เสียงย่อมยอศใคร	ทั่วหล้า
สองเชือกพี่หลับไหล	ลืมนั้น ฤาพี่
สองพี่คิดเองอ้า	อย่าได้ถามเมื่อ

๕. บทชมโฉมพระเพื่อนพระแพง กล่าวไว้อย่างไพเราะ ดังโคลงที่ว่า

โฉมสองเหมือนหยาดฟ้า	ลงดิน
งามเจืออนอัปสรอินทร์	สู่หล้า
อย่าคิดอย่าควรฉวีล	ถึงยาก แลนา
ขมเยแยมทั่วหน้า	หน่อท้าวมีบุญ

ลิลิตพระลอจะกล่าวถึงเรื่องหลักจริยธรรมของพระมหากษัตริย์ ในการปกครองไพร่ฟ้าแผ่นดินชัดเจนมาก เริ่มตั้งแต่ก่อนที่จะออกจากเมืองสอง พระราชมารดา พระนามว่าบุญเหลือทรงสั่งสอนพระลอให้ตระหนักถึงจริยธรรม 7 ประการของพระมหากษัตริย์ เรียกว่า จาริต 7 ประการ คือ

1. อย่าลืมนิ้ว ห้ามคบคนไม่ดี คิดอะไรให้รอบคอบก่อนค่อยทำ เขาบอกว่าคิดทุกคำ จึงออกปาก หมายความว่า จะพูดอะไรคิดเสียก่อน อย่าให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินลำบากใจ ว่าเรื่องการบ้านเมืองให้เที่ยงตรง หมายความว่า ไม่เห็นกับหน้าผู้ใด ยุติธรรม ปกครองประเทศให้ร่มเย็น ดับเชื้อนอกเชื้อใน คือ อะไรที่เป็นความลำบากทั้งภายในภายนอกให้ขจัดให้หมด
2. ส่งใจดูทุกกรม อย่าชมตามคำเท็จ คือให้สอดส่องการบริหารงานทั้งทุกหน่วยงาน อย่าเชื่อตามคำทูลเท็จของใคร ต้องให้เห็นกับตา อย่าทำให้ผิดทางธรรม ทำอะไรให้มันถูกต้อง
3. เวลาที่จะต้องใช้อำนาจหรือพระเดชในการบัญชา ก็ต้องใช้ให้เหมาะสม จงทำให้มีเล่ห์เหลี่ยมที่เหมาะสม
4. คุณรับใช้ที่นำมาทำงานกับเราดีๆ สอดส่องดูให้เหมาะสม เลือหาคนที่ซื่อสัตย์ พยายามปลุกใจคนให้ตื่นตัว ให้กล้าหาญกล้าต่อสู้กับศัตรูที่จะมากินเมือง ให้ตายไป ให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์แก่ราษฎร ตัดความชั่วอย่าให้มันลุกลาม
5. อย่าชิงสุกก่อนห่าม อย่าล่ำม้าสองฝั่ง จะทำอะไรก็อย่ารีบทำโดยไม่คิดเพราะก่อผลเสีย อย่าล่ำม้าสองปาก คืออย่ากดหัวพลเมืองให้หงหัวไม่ขึ้น อย่าใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมแก่ราษฎร อย่ารอกผิดไว้ข้างหลัง คือ อะไรที่ผิดอย่าทิ้งไว้ข้างหลัง ให้จัดการให้เรียบร้อย แก้ไขอย่าทำตนให้คนเกลียด จงทำตนให้คนรัก
6. ชักชวนคนสู่ฟ้า คือนำคนให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีที่ชอบที่เหมาะสมที่ควร นำคนให้ไป ข้างหน้าให้มีความเจริญก้าวหน้า ให้เทวดาสรรเสริญเยินยอ คือนำประชาชนให้ทำดี ไปภพหน้าแม้แต่เทพเทวดาก็ยังต้องสรรเสริญเยินยอ ทำในสิ่งที่โลกยกย่อง

ลิลิตพระลอในด้านการปกครอง จะเห็นว่าการปกครองในสมัยนั้นต่างเมืองต่างเป็นอิสระ เป็นใหญ่ ไม่ขึ้นแก่กัน

ลิลิตพระลอในด้านประวัติศาสตร์ ลิลิตพระลอได้ให้ความรู้ในทางประวัติศาสตร์ของไทยได้ ในแง่มุมต่าง ๆ โดยเฉพาะทำให้รู้เรื่องราวความเป็นมาของเมืองสรวงและเมืองสรองอันได้แก่ ลำปางและแพร่

ลิลิตพระลอในด้านวิถีชีวิต ได้มองเห็นถึงความเป็นอยู่ของคนไทยสมัยนั้นที่ยังเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์อยู่มากมีการนับถือผีนางนางไม้ แม้ในปัจจุบันก็ยังมียู

วรรณคดีเพื่อยกย่องสดุดีพระมหากษัตริย์

วรรณคดีที่สดุดีวีรบุรุษส่วนใหญ่เป็นผลงานของกวีที่เป็นข้าราชการในพระมหาราชวังหรือกวีศักดินา แต่งขึ้นเพื่อแสดงความชื่นชมในบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ ยกย่องและสดุดีพระมหากษัตริย์เป็นประดุจเจ้าชีวิตหรือสมมุติเทพ แสดงความชื่นชมในความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง เป็นการประกาศถึงเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ให้แพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไปในขณะเดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายทางการเมืองแอบแฝงอยู่ โดยส่วนรวมก็เพื่อปลุกฝังอุดมการณ์ทางการเมือง ตามแนวปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

“ลิลิตยวนพ่าย” ลักษณะการแต่งเป็นลิลิตด้น ประกอบด้วยร่าย 2 บท เป็นร่ายด้น 1 บท ร่ายสุภาพ 1 บท สลับโคลงสี่ด้น บาทกฤษร 296 บท ความมุ่งหมายในการแต่งเพื่อยกย่องพระเกียรติยศและสดุดีชัยชนะที่มีต่อโยนก เนื้อเรื่องกล่าวสรรเสริญและยกย่องพระเกียรติยศพระบรมไตรโลกนาถ เจ้าพระราชประวัติตั้งแต่ประสูติการศึกษาสงคราม พระราชกรณียกิจทางศาสนา เช่น การออกผนวช 1 พรรษา การนิมนต์พระสงฆ์จากลังกา การตีชนะเมืองเชียงใหม่ และยกย่องพระเกียรติพระบรมไตรโลกนาถอีกครั้ง

วรรณคดีเรื่องลิลิตยวนพ่าย ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่สันนิษฐานว่า ผู้แต่งต้องเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญทั้งในด้านภาษาและขนบธรรมเนียมราชการและคงเป็นกวีสำคัญในยุคนั้น ผู้แต่งได้อธิฐานในโคลงที่ไพเราะเพราะพริ้งว่า

สารสยามภาคพร้อม	กลกานท์ นี้อา
คือ คุ่มลาสรรรค์	ช่อช้อย
เบญญาพิศาลแสดง	เดอมเกียรติ พระฤา
คือ คู่ไหนแสร์ร้อย	กิ่งกลาง

การกล่าวยกย่องพระเกียรติยศพระบรมไตรโลกนาถ ในโคลงที่ว่า

พระคุณพระคลองฟ้า	ดินขาม
พระเกียรติพระไกรแผน	ผ่านฟ้า
พระฤทธิ์ฟ้างพระราม	รอนราพณ์ ไส้แฮ
พระก่อพระเกี้ยวหล้า	หลากสรรรค์

ลิลิตยวนพ่าย กล่าวได้ว่า เป็นวรรณคดียอพระเกียรติเรื่องแรกของไทยที่เพียบพร้อมไปด้วย ความงามของฉันทลักษณ์ โคลงที่ไพเราะ ในด้านความรู้ ลิลิตยวนพ่าย เป็นวรรณคดีประยุคต์ที่ผู้แต่งมุ่งให้ความรู้แก่ผู้อ่านโดยตรง เช่น ความรู้ด้านธรรมะ ด้านการรบ ด้านการปกครอง ด้านประวัติศาสตร์ เป็นต้น

วรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนกลาง

วรรณคดีที่ใช้เพื่อการสั่งสอนประชาชน

ในสมัยอยุธยาตอนกลางนี้มีโคลงอยู่สามเรื่องที่เป็นการสอนจริยธรรมให้กับสังคมไทย ซึ่งเป็นโคลงกาพย์ที่มีหลักจริยธรรมเพื่อใช้สั่งสอน คือ

๑. โคลงพาลีสอนน้อง
๒. โคลงทศรถสอนพระราม
๓. โคลงราชสวัสดิ์

โคลงทั้งสามบทนี้เป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จุดมุ่งหมายในการทรงพระราชนิพนธ์ของพระองค์เพื่อสั่งสอนประชาชน หรือบุคคลใดก็ตามที่จะเข้ารับราชการในราชสำนักของพระองค์ ให้ได้ทราบถึงหลักจริยธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติในการเป็นข้าราชการที่ดี แต่โคลงทศรถสอนพระรามนั้นเน้นเป็นพิเศษตรงที่ว่าเน้นเรื่องหลักในการครองเมือง เพราะท้าวทศรถสอนพระรามซึ่งเป็นลูกของพระองค์ให้ทรงทราบหลักในการครองเมือง, หลักของพระมหากษัตริย์

โคลงพาลีสอนน้อง

โคลงพาลีสอนน้อง ทำนองแต่ง ใช้โคลงสี่สุภาพ มีโคลงทั้งหมด ๓๒ บท ความมุ่งหมายเพื่อใช้เรื่องรามเกียรติ์เปรียบเทียบในการอบรมสั่งสอนข้าราชการ เช่น สอนการเข้าเฝ้าเมื่อรับราชการ การสอนไม่ให้ยกยอกของหลวง การสอนไม่ให้ทำชู้กับนางใน เป็นต้น

โคลงทศรถสอนพระราม

โคลงทศรถสอนพระราม ทำนองแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพมี ๑๒ บท ความมุ่งหมายในการแต่งเพื่อ เป็นพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่รัชทายาท และกล่าวถึงพระราชจริยวัตรของกษัตริย์ เช่น สอนให้มีความเมตตา ความยุติธรรม การให้ทาน การบำเหน็จความชอบ สอนไม่ให้เบียดเบียนราษฎร มีความอดทน

โคลงราชสวัสดิ์

โคลงราชสวัสดิ์ ทำนองแต่ง เป็นโคลงสี่สุภาพ มีทั้งหมด ๖๓ บท ความมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติตนของข้าราชการผู้ใหญ่ เช่น การสำรวมกิริยามารยาท

วรรณคดีที่ใช้เพื่อจุดประสงค์ทางการเมือง

เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา

เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา เป็นบทร้อยกรองประเภทเพลงยาว มีเนื้อหาเกี่ยวกับการพยากรณ์สถานการณ์ของประเทศไทยในอนาคตว่าจะประสบวิบัติภัยนานา โดยคาดว่าประพันธ์ขึ้นราวสมัยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนผู้ประพันธ์ยังไม่อาจจะระบุได้แน่ชัด เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยาแต่งขึ้นเลียนแบบมหาสุบินชาดก และนิทาน "พญาปัลลเวณ (ปเสนทิโกศล) ทำนายฝัน" ชาดกและนิทานดังกล่าวเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระสุบินนิมิตสิบกประการของประการของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ได้ทูลถามคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า

ผู้แต่งจะต้องเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีความสามารถในทางโหราศาสตร์หรือทางจิตวิทยาและเป็นนักประพันธ์นำมาผนวกกับเรื่องราวของพุทธทำนายดังกล่าวข้างต้น เพลงยาวกรุงศรีอยุธยานี้ใช้เป็นจุดประสงค์ในทางการเมือง คือ เป็นการทำนายชะตาบ้านเมืองไปในทางเลวร้ายถือเป็นเรื่องคอขาดบาดตายและเป็นการอับมงคล ซึ่งหากเป็นการแต่งโดยบุคคลธรรมดาที่อาจจะถูกลงโทษสถานหนัก ดังนั้นผู้ที่สามารถทำนายกล่าวอ้างออกมาได้และทำให้ผู้คนยอมรับและจดจำกันได้นั้น ก็ย่อมต้องเป็นบุคคลที่มีความสำคัญระดับพระมหากษัตริย์ หรือบุคคลที่พระมหากษัตริย์ให้การยอมรับนับถือ

วรรณคดีที่ใช้เพื่อการสั่งสอน

นันทोปนันทสูตรคำหลวง เป็นวรรณคดีพุทธศาสนา ในสมัยอยุธยา เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (เจ้าฟ้ากุ้ง)ทรงพระนิพนธ์ขึ้น โดยมีลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยยาว นำด้วยภาษาบาลี แล้วขยายเป็นร้อยสลับกันเรื่อยไปจนจบ

จุดมุ่งหมายของวรรณคดีเล่มนี้ ก็เพื่อเผยแผ่คำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา และก่อให้เกิดศรัทธาในพุทธศาสนา โดยทรงนำเนื้อเรื่องมาจากคัมภีร์ทีฆนิกาย ชื่อ นันทอปนันทสูตร

เรื่องย่อมีอยู่ว่า ครั้งนั้น พระพุทธองค์ทรงมีพุทธบัญชาให้พระมหาโมคคัลลานะเถระ ไปปราบพญานาค อันมีนาม นันทอปนันทะ ให้คลายทิฐิมานะลง เมื่อพญานันทอปนันทะคลายทิฐิมานะลงได้ แปลงร่างเป็นมาณพหนุ่ม พึงธรรมจากพระพุทธเจ้าและได้รับศีล ๕ จากพระพุทธองค์ แต่ด้วยความที่ตนยังอยู่ในภูมิของกึ่งเทพกึ่งเดรัจฉาน จึงยังมีอากยยังให้เกิดการบรรลุธรรมได้ แต่ก็ยอมรับนับถือพระพุทธองค์ไปตลอดชีวิต แสดงให้เห็นสุภาชิตว่า ควรชนะคนไม่ดีด้วยความดี คือ เราควรสอนให้คนพาลกลับเนื้อกลับตัวเป็นคนดี มีดวงตาเห็นธรรม คือ อริยสัจ เข้าสู่ความหลุดพ้น สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้

วรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย

วรรณคดีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

พระมาลัยคำหลวง เป็นวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ทรงพระนิพนธ์โดย

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เมื่อปี พ.ศ. 2280 ทำนองเช่นเดียวกับกาพย์มหาชาติ กล่าว คือ แต่งด้วยร้อยสุภาพ บางแห่งมีลักษณะคล้ายกาพย์ยานีปนอยู่บ้าง แต่เดิมนั้นพระมาลัยคำหลวงใช้สวดในงานมงคลสมรส ต่อมาเปลี่ยนไปใช้สวดเฉพาะงานศพหรือสวดหน้าศพ

พระมาลัยคำหลวง มีทำนองแต่งคล้ายกาพย์มหาชาติ คือ จะมีการแทรกบทบาลีน้อยกว่านั้น โทปนันทสูตรคำหลวง ใช้ถ้อยคำสำนวนง่าย ราบเรียบชัดเจนกว่านั้น โทปนันทสูตรคำหลวง เรื่องพระมาลัยเป็นที่ติดใจแพร่หลายมาช้านาน เช่น นำไปสวดในงานแต่งงานและงานศพ วาดภาพไว้ตามวัดและหล่อรูปพระมาลัยไว้ก็มี เนื้อเรื่องพระมาลัยดีเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย ประกอบกับเชิงชั้นการบรรยายและใช้ถ้อยคำอันสูงส่งของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์หนังสือพระมาลัยคำหลวงจึงถือเป็นวรรณคดีชั้นมาตรฐานได้เรื่องหนึ่ง

วรรณคดีที่ใช้เพื่อการสั่งสอน

นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นวรรณคดีพุทธศาสนา ในสมัยอยุธยา เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ทรงพระนิพนธ์ขึ้น โดยมีลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยยาว นำด้วยภาษาบาลี แล้วขยายเป็นร้อยสลับกันเรื่อยไปจนจบ

จุดมุ่งหมายของวรรณคดีเล่มนี้ ก็เพื่อเผยแผ่คำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา และก่อให้เกิดศรัทธาในพุทธศาสนา โดยทรงนำเนื้อเรื่องมาจากคัมภีร์ที่ขมิณิกาย ชื่อ นันทโพนันทสูตร

เรื่องย่อมีอยู่ว่า ครั้งนั้น พระพุทธองค์ทรงมีพุทธบัญชาให้พระมหาโมคคัลลานะเถระ ไปปราบพญานาค อันมีนาม นันทโพนันทะ ให้คลายทิฐิมานะลง เมื่อพญานันทโพนันทะคลายทิฐิมานะลง ได้แปลงร่างเป็นมาณพหนุ่ม พึงธรรมจากพระพุทธเจ้าและได้รับศีล ๕ จากพระพุทธองค์ แต่ด้วยความที่ตนยังอยู่ในภูมิของกึ่งเทพกึ่งเดรัจฉาน จึงยังมีอาเจยงให้เกิดการบรรลุธรรมได้ แต่ก็ยอมรับนับถือพระพุทธองค์ไปตลอดชีวิต แสดงให้เห็นสุภาชิตว่า ควรชนะคนไม่ดีด้วยความดี คือ เราควรสอนให้คนพาลกลับเนื้อกลับตัวเป็นคนดี มีดวงตาเห็นธรรม คือ อริยสัจ เข้าสู่ความหลุดพ้น สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้

วรรณคดีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม

กาพย์เห่เรือ เป็นคำประพันธ์ประเภทหนึ่ง แต่งไว้สำหรับขับร้องเห่ในกระบวนเรือ โดยมีทำนองเห่ที่สอดคล้องกับจังหวะการพายของฝีพาย ว่าช้า หรือเร็ว มักจะมีพนักงานขับเห่หนึ่งคนเป็นต้นเสียง และฝีพายคอยร้องขับตามจังหวะ พร้อมกับการให้จังหวะจากพนักงานประจำเรือแต่ละลำ

กาพย์เห่เรื่อนั้น ใช้คำประพันธ์ 2 ชนิดด้วยกัน นั่นคือ กาพย์ยานี 11 และโคลงสี่สุภาพ เรียงร้อยกันในลักษณะที่เรียกว่า กาพย์ห่อโคลง โดยมักขึ้นต้นด้วยโคลง 1 บท แล้วตามด้วยกาพย์ยานี เรื่อยไปจนจบตอนหนึ่งๆ เมื่อจะขึ้นตอนใหม่ ก็จะยกโคลงสี่สุภาพมาอีกหนึ่งบท แล้วตามด้วยกาพย์จนจบตอน เช่นนี้สลับกันไป

กาพย์เห่เรือที่เก่าแก่ที่สุด ที่พบในเวลานี้ คือ กาพย์เห่เรือในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สมัยอยุธยาตอนปลาย ทรงแต่งไว้ 2 เรื่อง คือบทเห่ชมเรือ ชมปลา ชมไม้ และชมนก มีลักษณะเป็นเหมือนนิราศ กับอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องกาก็ สันนิษฐานกันว่ากาพย์เห่เรือ เดิมคงจะแต่งเพื่อขับเห่กันเมื่อเดินทางไกลในแม่น้ำลำคลอง แต่ในภายหลังคงมีแต่เจ้านายหรือพระราชวงศ์ชั้นสูง และสุดท้ายมิใช่แต่ในกระบวนเรือของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น กาพย์เห่เรือไม่นิยมประพันธ์กันมากนัก เนื่องจากถือเป็นคำประพันธ์สำหรับใช้ในพิธีการ คือ ในกระบวนเรือหลวง หรือกระบวนพยุหยาตราชลมารค ไม่นิยมใช้ในพิธีหรือสถานการณ์อื่นใด การแต่งกาพย์เห่เรือจึงมักแต่งขึ้นสำหรับที่จะใช้เห่เรือจริงๆ ซึ่งในแต่ละรัชกาล มีการเห่เรือเพียงไม่กี่ครั้งเท่านั้น

